

JOHANNES SØRENSEN OG LEV LEVIT

Babusjka forteller

Eventyr og folkelivsfortellinger
fra Nordvest-Russland

Fortalt av Nina og Lidia Ljubimova

Høgskolen i Tromsø
EUREKA FORLAG

JOHANNES SØRENSEN OG LEV LEVIT

Babusjka forteller

Eventyr og folkelivsfortellinger fra Nordvest-Russland
Fortalt av Nina Ljubimova og Lidia Ljubimova

Illustrert med fotos av Sergej Jarigin

Høgskolen i Tromsø
Eureka 6/2001

Tidligere utgivelser på Eureka:

1/2001 Marianne Aars og Nina Emaus: *Læring gjennom praksisfeltet. Evaluering av en-dag-i-uka-praksis ved Fysioterapeututdanningen i Tromsø*. 68 sider, kr.80,-

2/2001 Jorun Høier Kjølås: *Språk- og kommunikasjonsvansker. Språkvitenskapelig tenkning i det spesialpedagogiske fagfeltet*. 164 sider, kr.180,-

3/2001 Mia Lervik: *Hus og stil. En guidet og interaktiv tur gjennom noen sentrale stilarter* (CD). Kr 170,-

4/2001 Liv-Berit Knudsen: *"Æ har nokka å fortell". Å arbeide med studentenes egne yrkesfortellinger*. 31 sider, kr. 60,-

5/2001 Tore Morten Andreassen og Karsten Andersen: *Gitarkompbok 1. Populærmusikk for fingerspillgitar*. 98 sider, kr 250,-

1. opplag 2001

Utgiver: Eureka Forlag, Høgskolen i Tromsø

adr: Mllomv. 110, 9293 Tromsø

Sentralbord: 77 66 03 00

Telefaks: 77 68 99 56

E-post: eureka@hitos.no

<http://www.hitos.no>

Layout: Lundblad Media AS, Tromsø

Omslagdesign: Lundblad Media AS, Tromsø

Trykk: Lundblad Media AS, Tromsø

Eureka nr 6/2001

ISBN 82-7389-041-4

ISSN 0806-8356

*Tilegnet Babusjka
Nina Ljubimova og
alle bestemødre
som bærer
kulturarven til
nye generasjoner*

Forord

Ved et lykkelig sammenfall av tilfeldigheter kom utgiverne av denne boken til å være tilstede ved en konferanse i Arkhangelsk hvor Nina Ljubimova fortalte eventyr og folkelivsfortellinger fra det nordvestlige Russland. Med noen få stikkord til tolking kunne en norsk publikummer, uten å forstå russisk, følge med og oppleve innholdet i fortellingen. Nina Ljubimovas fortellertalent og rotfeste i autentisk fortellertradisjon bygde bro over språk- og kulturforskjeller. Ved besøk i Norge våren 2001 ga Nina Ljubimova og hennes datter Lidia Ljubimova en serie forestillinger med presentasjon av eventyr og folkelivsfortellinger. Noen av disse har vi nå gitt norsk språkdrakt og de overgis her til norske lesere.

Babusjka (bestemor) Nina Ljubimova har en livshistorie som avtvinger respekt. Den gis i kortversjon mot slutten av boken. Tross slit i harde livsvilkår har hun bevart evnen og styrken til å ta vare på kulturskattene i folkelig fortelletradisjon. Hun kan nå gi dem videre til nye generasjoner i et nytt avsnitt av russisk historie. Til slutt i boken gir Lidia Ljubimova en kort omtale av russisk fortellertradisjon. Nina Ljubimovas fortellerkunst kan forstås i den kultursammenhengen som datteren beskriver her.

Fortellingene er delvis basert på arbeid av forfattere som virket i områdene ved de store flodene i Arkhangelsk fylke, Dvina og Mezen. Delvis har de levd i folket gjennom generasjoner og har lange og ukjente røtter. De har blitt omformet og tilpasset fortellerens formidlingsform og det publikum som til en hver tid var lyttere. I den skriftlige fremstillingen har vi lagt vekt på å bevare noe av den muntlige formen og atmosfæren i fortellersituasjonen.

Bildene som illustrerer fortellingene er tatt av Sergej Jarigin, kjent fotograf, journalist og poet i Arkhangelsk. Den ytre rammen for bildene er Malje Karelij, trearkitektur museet i Arkhangelsk. Vi skylder Sergej Jarigin og hans kone Lidia Ljubimova stor takk for hjelp med å få satt sammen denne utgivelsen.

Nord-Norges diakonistiftelse med direktør Kjeld Ingebrikt-
sen har vært initiativtaker til og drivkraften i samarbeidet mel-
lom Pomoruniversitetet i Arkhangelsk og Høgskolen i Tromsø.
Denne boken er en av ringvirkningene fra samarbeidet. Data-
teknikerne ved Høgskolen har gitt viktig og avgjørende hjelp til
produksjonen av boken. Finansiell støtte til utgivelsen kommer
fra Barents-sekretariatet, fra Statens utdanningskontor i Troms
og fra Nord-Norges diakonissestiftelse. De fortjener alle vår
takk.

Samlingen av fortellinger sendes nå ut i håp om at den kan
bidra til å styrke kontakten mellom nabofolkene i nord. Mye av
vår historie og kultur er forskjellig, men likhet i fysiske livsvilkår
synes å ha formet i oss noe som ligner slektskap i livsfølelse og
reaksjonsmåter. Det kan tenkes at leseren vil oppleve en gjen-
kjennelse i atmosfæren og den kulturelle understrømmen i
fortellingene som bekrefter slektskapet.

Arkhangelsk/Tromsø oktober 2001
Lev Levit, Johannes Sørensen

Innhold

Forord.....	4
Frosne sanger	8
Den grådige tanten	13
Kjerringa med sagestemmen.....	18
Innbakt steinbit.....	22
Speilet.....	26
Helbredende vann	30
På elvebrinken	34
Den pene bruden.....	38
Motedokke.....	42
Nina Ljubimova, Lidia Ljubimova	46
Nord-russisk fortellertradisjon.....	48

Frosne sanger

Du spør om jeg er glad i sanger? Uten sanger ville det vært helt mørkt inne i meg. Sangen lyser opp i sjelen som en lampe. Arbeider man, så gir sangen styrke. Er man på fest, da lokker sangene til dans. Med gjester synger man for at alle skal glede seg.

I gamle dager kom det utenlandske båter hit for å hente skog, men nå kommer de stadig oftere for å hente sanger. Vi kunne ha solgt sanger før, men det hadde vi aldri tenkt på. Så ble vi vel overtalt til å gjøre det. Jeg må nok fortelle nøyere om dette for at du skal kunne forstå det.

I riktig gammel tid kunne her bli fryktelig kaldt, nede på både to- og tre-hundre kuldegrader. Noen kjerringer forteller at det var så kaldt som fem hundre grader. Da er det slik at straks ordene flyr ut av munnen, så fryser de. Man hører ikke ordene, men ser dem. Frosne ord ser forskjellige ut. Alle har sin egen farge, og de lyser med ulik styrke og glans. Vi ser dem som isbiter og ser hva som ble sagt og hvordan. Hvis det er noe nytt eller en viktig sak, da tar vi ordene med hjem i varmen, tiner dem opp og lytter til det som blir sagt. I kalde dager tok mennene ikke hattene av seg for å hilse når de møttes ute, men kastet et par frosne hilsningsord til hverandre. Fra den tiden av snakker vi om å *skifte ord* eller *kaste et par ord til hverandre*. I Ujma fløy det en flokk frosne ord fram og tilbake over gata. Det var to nabokoner som kasta nyheter til hverandre. De kjerringene kunne vel ikke leve en dag uten å få høre noe nytt.

En dag traff vår Anis'ja svigersønnens mor, som bor på den andre siden av Dvina. De møttes ved hullet i isen hvor man henter vann. Til å begynne med snakket de pent med hverandre, og ordene fløy som glatte fine isbiter mellom dem. Men så syntes Anis'ja at den andre kjerringa sa et surt ord. Det kan man se på isbitene.

- Hva er det i veien med deg? ropte Anis'ja. Hva var det for ord du sa? Jeg hører vel ikke, men øynene mine ser! Snakker du sånn til meg?

Slik ropte og skjelte Anis'ja voldsomt helt til det ble mørkt. Svigersønnens mor ga seg ikke hun heller. Hun hoppa frem og starta å kaste iskuleord i flettene på henne slik at de frøs fast og hun til sist var dekket av isord.

De ville ikke gå hjem før de mistet synet av hverandre bak isklossene. Hjemme klaget Anis'ja over at svigersønnens mor sa så mange sure ord til henne.

Anis'ja ropte og skjelte voldsomt helt til det ble mørkt.

- Derfor kastet jeg også mange ord mot henne. Når de begynner de å tine, da skal hun få høre hva det er å bli skjelt ut.

Hennes sønns svigermor sa da til henne:

- Jada kjære Anis'ja, det har du helt rett i. De er så store i kjeften der på den andre elvebredden. Det er helt forferdelig! I fjor vinter måtte jeg dit for å skjelle tilbake. Jeg skjelte nesten en hel dag for å få skjelt på hele landsbygda der borte. Stanset ikke! Jeg klarte nesten ikke å komme meg ut av isberget til slutt.

Men småbarn kan leke med isord. De vil ha det hyggelig og more seg. Mødrene kommer ut og sier pene ord som blir glatte, fine, runde kuler. Barna leker med dem, og ordene glitrer i glade farger og klinger

som musikk. Mange av ordene knuses i løpet av dagen, men det gjør ingenting, for mødre blir aldri trøtte av å lage nye kjærlige ord til barna.

Og jentene da! De lever jo av sanger! De danser ut på gatene, dekker til hodet med nederste delen av skjørtet for ikke å fryse og starter å synge gamle og lange sanger med mange triller og omkved. Sangene fryser til små, fine ringer. Tynne, tynne ringer. Ring festes til ring så det blir lange kjeder. De glitrer med farger som edelsteiner. Jentene fletter blonder og kniplingsverk og mønstre av frosne sanger. De dekorerer fasaden på huset med dem. På toppen av taket setter de fine ord: Kom kjære! Besøk meg elskede!

Om våren tiner sangene, og da toner de som fuglenes sang, som et eventyr. Da er vår landsby den vakreste i verden.

En dag kom en utenlandsk kjøpmann gående gjennom gata. Han hadde bodd her hele vinteren mens han drev med handel og lærte seg språket vårt. Da han så dekorasjonene, de frosne sangene, undret han seg svært over dem. Han ropte over seg og viftet med armene og pekte:

- Å, for noen skjønne dekorasjoner! For vakker kunst og for interessante oppfinnelser! Se hvor de kler husene!

Og så fikk han lyst til å ta frosne sanger med til sitt eget land for å beundre dem og høre på dem.

Han ropte over seg og viftet med armene og pekte: Å, for noen skjønne dekorasjoner!

Det ble bestilt mange sanger. De ble pakka nøye inn i spesielle frostsikre kasser. De la hver sang i en kasse og merket av hvor den begynte og sluttet slik at de ikke startet den fra feil kant. De sang en hel haug med frosne iskulesanger og sendte alle kassene med båter om våren når isen var gått av Dvina og Kvitsjøen. Slik ble sangene brakt til fremmede land. Folk der var nysgjerrige på de frosne sangene som kom fra Arkhangelsk. Konsertsalene ble fulle av mennesker som ville høre.

Kassene ble åpnet. Sangene tinet og klang ut i rommet:

*I vårt nordlige land
har vi dype, mørke skoger.
Å, så mange mørke, dype skoger
med vakre elver og vann...*

Slik fortsatte det helt til kassene var tomme. Folket klappet i hendene og ropte: Flere sanger! Mer! Vi vil høre mer! Men de frosne sangene var som nattergalen, når den har sunget ferdig er det slutt. Issangene tinte og ble til toner og til vann som fløt bort.

Og etterpå kom det mange brev. Vanlige brev, rekkommanderte, brev med ekstra porto: "Vi bestiller flere sanger hos dere. Fyll båtene. Gjør dem klar. Vi sender penger og ber dere: Syng!"

Når vi blir bedt sånn, vil vi ikke gjøre oss kostbare. Da vil vi synge. Vi vil dele det vakre lyset i sangene med andre.

Den grådige tanten

For ikke så lenge siden var jeg på besøk hos noen som bor på Glinnik. På den tiden var det en mann der som het Malina [*på russisk betyr det bringebær*] fra Ujma. Han var full av historier, og jeg fikk høre mange av dem. Jeg vet nok at han lyver, men han forteller så glatt at man tror på det. Men hør du bare.

- Jeg hadde, sa han, en sånn fin uttrekkslygter. Den brukes til vanlig for å tenne sigaretter. Men om det er

nødvendig, så kan jeg bare trekke flinten ut, snu tenneren, og straks får jeg en kikkert. Man ser ganske langt gjennom den.

En dag kikket jeg litt forsiktig gjennom tenneren min og så at tante Butenja gikk og la seg til å sove i landsbyen sin, Ljavlja. Jeg kunne se alle drømmene hennes.

Tante Butenja er så glad i å gå på besøk. Er hun invitert noe sted, kommer hun og sier: I dag besøker vi dere, og i morgen: Vær så god. Kom og besøk oss.

Når det skjer at tante Butenja får gjester, bukker hun for dem og sier sånn raskt: Hvorfor eter dere ikke, mine gjester? Hvorfor vil dere ikke sitte i ro. Og så føyer hun til mens hun strekker ut ordene: For-syn dere, vær-så-god!

Jeg snudde tenneren og kunne se:

Nå sover hun, tante Butenja. Hun ser i drømmen at hun er på besøk og sitter og nyter tilværelsen. Det står mange kaker foran henne og fat med innbakt torsk, med innbakt kveite, med hviskefisk, med frossenfisk og mange kjeks og syltetøy.

Så mye er satt på bordet og laget til at man ikke kan spise av alle sortene selv om man anstrenger seg aldri så mye.

Vertinna løper rundt og serverer tante Butenja.

Og tante forteller historier for å få den fineste servering. Hun vet hvordan hun skulle få det til. Hun forteller at hennes to gudmødre var på besøk hos noen og kom hjem forferdelig sultne. Det var så skammelig for vertene som de var på besøk hos. Den ene gudmor var hos noen på Juros, og den andre i Krivoj Bor.

Butenja hadde spurt dem: - Men mine kjære, hvorfor er dere ikke glade? Hvorfor er dere så svake i beina etter å ha vært på besøk? Hvorfor lyser ikke øynene deres? Og det er ingen smil på fjesene deres. Er det fordi dere ikke har fått noe å spise?

Da fortalte den ene: - Det var mye mat som ble satt fram på bordet. Bare å spise! Men jeg ble ikke nødet og bedt om å spise.

Den andre begynte å lage grimaser og snakket så ynkelig at de andre begynte gråte: -Der hvor jeg var, hadde de mye mat. Alt mulig på bordet! Og selv om alle i hele landsbyen hadde kommet og spist, så hadde de ikke klart å spise mer enn litt av det som var der. Jeg ble bedt og overtalt til å spise, men koppen som jeg fikk, hadde ikke gulldekor. Så jeg orket ikke å spise. Jeg spiste og drakk ingenting der.

Straks begynte vertinnen å mase som om hun ble stukket med syl. Hun hentet raskt bestemorens gamle gullmalte kopp fra et gjemmested, trakterte tante Butenja og ba henne gjentatte ganger om å spise.

Hun hentet fram bestemorens gamle gullmalte kopp og ba Butenja gjentatte ganger om å spise.

Tante hikket av tilfredshet, trakk seg litt tilbake fra bordet og fortalte mer: - Min tredje gudmor var på besøk hos noen. De drakk te og kaffe, men hun ble ikke servert vin.

Da hoppet vertinna og slo hendene sammen:

- Hva er det som feiler meg? Er det virkelig sant at jeg ikke trakterer en så æret gjest med bringebærvin?

Så tok hun fram flasken, skjenket vin i glass og serverte det på et brett til tante Butenja. Både vertinnen og gjesten bukket til hverandre, vugget, -stadig saktere og med elegante bukk og smil brakte hun glasset til munnen, klar til å nippe til.

Men da Malina så det, snudde han tenneren og ropte rett i tantens øre: - Tante Butenja! Hvorfor drikker

du bringebærvin uten meg som heter Malina (*bringe-bær*)?

Da våknet tante Butenja. Drømmen forsvant med en gang og dermed trakteringen og den gullmalte koppen og glasset med bringebærvin.

Det er vel 5 mil fra Ljavlja til Ujma, men tante Butenja ventet ikke på morgenen. Hun for opp, dro til Ujma og banket opp Malina så han ikke kunne vise seg for folk på mange dager. Og bringebærvin, det kunne han absolutt ikke fordra fra den dagen av.

Hun for opp, dro til Ujma og banket opp Malina.

Kjerringa med sagestemmen

*(Originaltittelen er **Perepiliha**. Ordet eksisterer ikke som navn i russisk språk. Det er skapt av fortellere og betyr: Hun som har saget noe ferdig.)*

Se ut på gata! Se, der kommer hun, Perepiliha. Hun er svært gammel, men går og kjekker seg som en kakerlakk ved en varm ovn. Stemmen hennes er så utrolig skjærende, gjennomtrengende! Og hva startet det med? Med en tur i skogen.

Perepiliha gikk en dag i skogen for å plukke bær. Tyttebærene var store og modne. Perepiliha hastet avgårde og plukket tyttebær med en liten bæerspade. Vet du hva det er? Den er laget av tre og ligner på ei øse, men den er litt lengre, og med fine mønster på kantene. Den hadde Perepiliha fått av sin bestemor som brudemedgift.

Mens Perepiliha går og plukker tyttebær, hører hun noe knake og noen pese. Hun løfter øynene og ser at det står en bjørn foran henne.

Mens Perepiliha plukker tyttebær hører hun noe knake og noen pese.

Han plukker bær, han og. Han stopper og putter munnen full med bær.

Perepiliha ble redd, kan du skjønne. Hun hvinte så høyt hun kunne!

Hun gjorde det så gjennomtrengende at hun stakk hull i bjørnen og drepte han på stedet. Hun hvinte og hvinte over bjørnen en lang stund og klynket for å være sikker på at han ikke skulle komme til live igjen. Da forstod hun at hun kunne sage hull i ting med stemmen.

Perepiliha ble redd kan du skjønne.

Så tok hun bjørnen og drog han etter labbene hjem til seg.

Da forstod hun at hun kunne sage hull i ting med stemmen.

Hjemme tok hun mannen sin i skole og saget og filte til han også: - Hvorfor lot du meg gå alene i skogen? Hvorfor utsatte du meg for en så stor fare? Hvorfor hjalp du meg ikke med å dra bjørnen hjem?

Mannen til Perepiliha klarte ikke å få åpnet munnen, slik saget hun løs på ham. Til slutt hadde hun boret hull gjennom han med sagestemmen sin. Han var helt gjennomhullet!

Fra den dagen av fikk hun navnet Perepiliha. Tidligere het hun Okulja.

Innbakt steinbit

Nå skal du få høre hva som skjedde en gang med Perepiliha.

En dag ville Perepiliha bake. Hun satte deig, men hun puttet i deigen mye mer enn det som trengs for en vanlig kake. Etterpå satte hun deigen over ovnen for å heve seg. Så gikk hun og la seg. Og så sov de to, mannen til Perepiliha på hemsen, og hun selv på golvet. Der lå hun og snorket og snøftet som om hun skulle fortelle et eventyr med nesen sin.

Men så plutselig hører mannen til Perepiliha noe. Det er som om noen går i huset, barbeint. Han ser ned fra hemsen: Deigen hadde hevet seg, gått over kanten av trauret og falt ned på Perepiliha. Hun smekker bare med leppene i søvne, snurrer seg rundt inn i deigen og sover videre.

Deigen hevet seg og falt ned på Perepiliha.

Mannen til Perepiliha handlet raskt og forberedte alt for å bakte. Han la i ovnen, strødde salt over kona og puttet deigen godt over henne, smurte den godt og satt den i ovnen.

Så bakte han henne.

Han sendte bud til mennene i landsbyen og inviterte dem hjem til seg og sa:

- Hei, slektningene mine, gudfedre og venner! Vær så god, kom og smak på innbakt steinbit som jeg selv har laget! Jeg har bakt inn hel, saltet steinbit. Kom fort før steinbitkaken blir kald.

Vi lurte litt på det med varmen. Hvis den ikke var varm, kunne vi vel varme den opp igjen. Eller vi kunne drikke noe for å varme oss opp. Men vi skyndte oss

likevel. Du vet vel selv at man sjelden får sjanse til å smake på en slik kake, og som til og med en mann har bakt.

Vi kom da til Perepilihas hus alle sammen som var invitert. Hva var det for en stor kake? Vi hadde aldri sett noe sånt! Bredere og lengre enn bordet på alle kanter. Og så tykk den var! Så fin i fargen, for en flott kake. En ren øyenslyst!

Hva er det for en stor kake? En ren øyenslyst!

Så startet vi å spise av den. Vi ristet litt med skjeggene fra side til side fordi alt virket så rart og uvant. Som det er vanlig hos oss, skar vi øverste skorpa av kaken og løftet den av.

Og inne i kaka satt Perepiliha!

Hun strakte seg litt og sa: - Å, hvor varmt og godt det var å sove!

Hva som skjedde videre, vil jeg ikke fortelle! Men etter dette var jeg redd for å nærme meg kaker. Ikke bare de store, men også små kaker.

Men mannen til Perepiliha gikk det ikke bra med. Vi fikk se han bare fem dager etter. Da hang han på gjerdet til tørk. Det var ikke lett å kjenne ham igjen. Vi tenkte at det kanskje var en fremmed

Hun vridde mannen sin opp i vann og vasket og skrubbet hele huset med han.

mann som hang der. Han var så våt og så utslitt! Det var Perepiliha som hadde gjort det mot han. Hun kunne vel bukket til han og takket han for den fine sønnen hun fikk i kaka, men i stedet vridde hun mannen

sin opp i vann og vasket og skrubbet hele huset med han, og sa:

- Nå skal jeg vaske huset før mine gjester kommer, etter at dine er gått!

Dag og natt ble mannen til Perepiliha hengende på gjerdet. Men en dag tok Perepiliha han ned av gjerdet. Først rullet hun han sammen på en stokk. Så strøk hun over han med varm strykejern. Hun inviterte oss for å komme og smake på skorper av steinbitkaken. Vi smakte på skorpene, men torde ikke spise. Det var så sterk lukt av Perepiliha i kaken. Og Perepiliha sitt onde sinne knaste mellom tennene når man spiste den.

Speilet

Snakker dere om kjærlighet her? Kjærligheten, den er ingen enkel sak. Kjerringer kan innimellom bli ganske sjalu på grunn av kjærlighet. Her kan dere høre:

Det er lenge siden nå. Det var på den tiden da folk i små landsbyer ennå ikke hadde peiling på hva et speil var. De hadde ikke hørt om dem og aldri sett et speil. Så var det en mann som brakte med seg et bitte lite lommespeil fra byen til sin lille landsby. Han gjemte speilet hjemme og viste det aldri til sin kone.

Men kjerringa forstod at han hadde en hemmelighet og ble nesten gal av nysgjerrighet. Hva var det mannen hadde gjemt for henne og som han så på hver

morgen og hver kveld? Men hun turte ikke spørre. Får man lov å spørre om slike ting?

En dag gjemte mannen speilet i kista og dro ut. Kona så det. Hun gikk og fisket speilet ut av kista, tok det i hendene og begynte å snu og vende på det. Fatter ingenting! En småting som glitrer, tenker hun. Hva er det han ser i den? Ah! Ansiktet til en kjerring? Så det er ei kjerring som er malt der. Hvem si kjerring er det? Å, så kvalm jeg blir av det der!

Så! Det er ei kjerring som er malt der!

Han har skaffet seg en dame i byen, malt et portrett av fleisen hennes og bærer det ved sitt hjerte! Å, så kvalm jeg blir.

Nabokonene hørte henne skrike og gråte og kom løpende til for å se hva som var hendt med henne.

- Hvorfor gråter du?

- Å, mine kjære venninner, se her. Min nedrige mann har funnet seg en kjæreste i byen. Han har malt portrettet av fjeset hennes og brakt det med seg hjem uten å sjenere seg. Å, så ulykkelig og syk jeg føler meg.

Konene, som heller aldri hadde sett et speil før, tok det forsiktig i hendene og så på det. Først den ene og så den andre, men ingen skjønnte hva det var for noe.

Det var den eldste som fikk tak i speilet først.

- Nå frue, la meg se hva for elskerinne som naboen min har fått seg?

Hvordan kunne han forelske seg i en slik ape?

- Sånn, se nærmere på den, ellers ser du ingen ting.
- Huffa meg! Hvordan kunne han forelske seg i en sånn ape? Hun er jo så rynkete og har ingen tenner. Og munnen hennes ligner bare på et hull. Huff og fy!

Så fikk den andre av nabokonene tak i speilet. Hun var litt yngre.

- Ingen tenner, sier du? Nei, hun har vel tenner, de ligner på hestetenner. Og se på de leppene. Leppene er så store at man kan lage kjøttsuppe av dem. For et tryne!

Så fikk den tredje nabokone se speilet.

- Jada, fjeset hennes er nokså fyldig. Man klarer ikke å dekke det med et såld. Øynene er hovnet opp. Nesen er bare en liten knapp og munnen som ei rose. Pen dame, ikke så verst!

Da kom det også en mann inn i huset der kjerringene var.

- Hør damer, la meg få se på bildet. Å, hva i all verden! Hun har rødt skjegg! Det må være en ny mote som fruene i byen har funnet på!

Helbredende vann

Pleier dere, mine venner, å hviske til vannet i byen der hvor dere bor for at det skal bli helbredende? Hos oss gjør vi det. Da kaller man det helbredende vann. Noen sier at det er forhekset. Det hjelper mot alt mulig. Jeg kan fortelle dere en historie som jeg selv har opplevd.

Jeg levde godt sammen med min mann, men i fjor vinter ble han plutselig helt gal. Han ble så kresen og kranglete. Gud forby det! Sa jeg noe til han, så svarte

han på noe helt annet. Sa jeg ett ord til han, svarte han med to.

Sa jeg ett ord til han, svarte han med to.

Men jeg, mine venner, var like dristig som han. Sa han to ord til meg, svarte jeg med fem. Sa han fem, svarte jeg med ti. Og så ble det virvler og regler, Gud bedre det, så lange og svære at man kunne pakke ikonene i dem og bære dem ut av huset.

Det var så ei gammel kjerring som kom til meg. Hun lærte meg noe og gav meg noen råd:

- Du Kirillovna, hva er det som er galt mellom deg og mannen din? Dere er jo bestandig uenige og krangler. Du kan gå opp på fjellet til oldingen som bor der. Han kan forhekse vann. Det har hjulpet andre vet du, så det kan kanskje hjelpe deg og.

Så, mine venner, gikk jeg til han oldingen som bor oppe på fjellet. Han kom ut til meg. Han var veldig gammel og så svært vis ut. Jeg var litt redd, og fikk veldig respekt for han. Han hadde grått skjegg som en kile ned fra haka.

- Hva ønsker De, frue? sa han.

Jeg fortalte da at jeg kranglet så fælt med mannen min. Det var aldri mer fred i huset.

- Vent en liten stund, sa han og gikk inn.

Han kom ut av døra igjen med vann i en øse, helte vannet i en liten flaske og hvisket noe til vannet. Så gav han meg flasken.

- Når du kommer hjem, og mannen din er urolig igjen, da kan du ta litt av dette vannet i munnen din. Ikke spytt det ut, og ikke svelg heller, men hold det i munnen. Og det skal gjøre han rolig.

Så takket jeg oldingen, tok flasken og dro hjem. Straks jeg bare satte foten over terskelen i huset, så slo mannen min seg gal og ropte og skrek:

- Forargelige skravlekjerringer. Ut går de og borte blir de! De bare forsvinner!

Slik tordnet han. Da tok jeg litt av vannet, svelgte litt, men holdt det meste i munnen. Alt som oldingen sa. Og da falt mannen min til ro. Fra den tiden av så har vi bare fred og harmoni hjemme. Gud velsigne oldingen.

Begynner han å krangle, tar jeg vannet frem og holder litt i munnen.

Mannen min er meget høy, og han er han ganske diger. Så underlig det er at en sånn liten munnfull av helbredende vann kan stoppe en så stor maskin.

Så nå vet du hvor helbredende det vannet er.

På elvebrinken

Vi har varme kvelder innimellom, vi som bor ved Mezen-elva. Eldre mennesker kan ikke drømme om noe bedre enn slike kvelder. Da går man ut på den bratte elvebrinken og ser på elva som renner der nede.

Skipene seiler langs elva, fram og tilbake. Menn prøver ut motorene på båtene sine. Tiden flyr så fort når man sitter og ser der fra bakkekanten på det som skjer rundt omkring. Hvem som kjører bort og hvem som kommer til lands med båt.

*Hvem kommer til lands med
båt?*

Mens jeg sitter og ser, kommer ei nabokone bort til meg og slår seg ned.

- Se på den naturen, Marja.

- Ja, ja, Avdotjusjka. I slikt vær har man ingen lyst til å være i hus.

- Se der! Er ikke det Vas'ka, sønnen til Stepan Danilov, med kone som kommer kjørende hitover? Ja, det

må være dem. Jeg har tatt båt med henne noen ganger. Det er hennes båt.

- Men du, Avdotjusjka, skulle ikke du dra til byen?

- Å nei, Marjusjka, jeg orker ikke det. Jeg kan ikke, nei. Du vet vel dattera mi er dratt til syden og det er ingen andre til å passe på kua, mate høner og stelle barnebarn. Van'ka er opptatt. Han må pløye seg ferdig med åkeren.

- Ser du Marjusjka? Det er Stepanja som kommer hit. Hun kan ikke vente. Hun vil nok igjen fortelle om sønnen sin. Skrytehalsen!

Hun vil nok fortelle om sønnen sin, skrythalsen.

Stepania var ei kjerring på rundt 70 år. Fyldig og i brokete kjole. Duskene fra strikkebeltet rakk nesten til føttene.

- Så fruer, hva prater dere om?
- Å, vi er ute og ser litt på elva og viser oss til folket, forstår du?
- Oi, finnes det noen som trenger oss gamle?
- Har du fått noe nytt brev fra sønnen din?
- Jada, Marjusjka, jeg var hos sykesøster og viste henne brevet.

- Så, hvordan lever de i Arkangelsk by.

Bra. Veldig bra. Han sender hilsener til alle.

Han spør hva han skal sende til meg. "Hva skal jeg sende deg, mamma?" Jeg trenger jo ingenting. Jeg får vel pensjon. Jeg har kister full av gamle kjoler og pelser. Og maten har vi i butikken. Kløyve ved, det kunne han kanskje gjøre, men han kan ikke komme. Han har jo jobb og må arbeide.

- Jada, men ber han deg flytte til seg, til Arkhangelsk?

- At jeg skal flytte? Aldri i livet. Med fly? Nei fruer! Huset mitt er stort og godt. Hele livet har jeg bodd og arbeidet i Kolhoz. Jeg flytter ikke!

Plutselig høres stemmen fra en annen kvinne:

- Er det noen dere savner? Det er kanskje meg?

- Kom, kom Anisja. Hvem er det som går der borte?
Å ja, det er Darja Ignasjkona. Det er hennes gange. Nå er vi blitt mange damer. Skal vi synge litt, fruer? Følg med:

*Der seiler det dampskip
langs Mezen' flod,
- seiler og borte de blir.
Slik flyr mine unge år
forbi, forbi, og borte er de.*

Det hørtes glad latter og sang over elva.

- Vet dere hva, fruene? Skal vi gå hjem til meg? Jeg skal sette på samovaren. Så kan vi drikke te. Jeg har balalaika, og vi kan synge litt.

Fem minutter senere var det helt stille på elvebakken. Samovaren putret herlig i Anisjas hus.

Den pene bruden

Det var en gang en mann og kjerring. De var ektefolk, og de hadde bare ett barn, ei jente. De tok godt vare på henne, stelte for henne, elsket henne og skjemte henne bort slik at hun ikke fikk lære noe nyttig.

*Den peneste av alle jentene
var hun.*

Jenta vokste opp og ble så pen, en virkelig skjønnhet, litt buttete hender, en hals så vakker som en svenes. Håret hennes ble beundret. Den peneste av alle jentene var hun.

Ingen var skjønn som henne. Ryktet om hvor vakker hun var spredte seg vidt og bredt omkring.

En ung mann som bodde langt borte, kom en dag og fridde til henne. Og frieren var virkelig verd å få henne. Han var klok og pen og godt likt av alle. Han var så lik deg, du som sitter der borte! Dere to er så lik hverandre som to dråper vann.

De to unge ble ikke trette av å se på hverandre i målløs beundring. Snart var saken avgjort. Begge var skjønt enige om at de skulle gifte seg med hverandre.

Mens frierens talsmenn snakka med brudens foreldre om bryllupet, tok de to unge hverandre i hånden og gikk ut til vognen. Frieren spente hesten for vognen og hypp, så kjørte de av gårde for å ha en liten tur for seg selv.

Mens de kjørte spurte frieren:

- Skatten min, min kjære, kan du lage mat? Suppe eller kaker?

Jeg kan alt jeg, men lage suppe og kaker det kan jeg ikke!

- Å ja, svarte hun, jeg kan alt mulig jeg. Alt kan jeg, men å lage suppe og kaker det kan jeg ikke.

Så kjørte de videre, så hverandre i øyne. Så spør han henne igjen:

- Du, kan du stelle hus da? Vaske golvet, eller vaske skjorter?

Den skjønnne svarer:

- Å ja, jeg kan alt mulig jeg. Men å vaske golv og skjorter, det kan jeg ikke.

Han pisker på hesten og kjører videre før han igjen spør:

- Ja, men en enkel sekk, det kan du vel sy til meg?

Men hun svarer som før:

- Å nei. Jeg kan alt mulig, jeg. Alt kan jeg. Men å sy en sekk, det kan jeg heller ikke.

Så kjører de videre. Han er stille en lang stund. Men han gir seg ikke og plager henne med enda et spørsmål:

- Men danse, det kan du vel, ikke sant?

- Oi! Hun slo hendene sammen. Ja, det kan jeg gjøre. Jeg er veldig god til å danse.

Oi! Ja, danse det kan jeg.

Frieren stanset hesten:

- Kom, vis meg da!

Den skjønne bruden hoppet ned fra vognen og viftet med armene, ristet med skuldrene, bøyde hodet og startet å danse.

Men frieren, pokker ta ham. Han pisket på hesten og borte var han. Og her slutter eventyret, for ingen har sett noe til han siden.

Motedokke

Det skjedde på den tiden da min bestemor var ung. Det var en svært ung dame som bodde i en liten by. Hun pleide å komme til et lite tettsted ute på landet. Hun var veldig opptatt av moter. Derfor fikk hun et kallenavn, Motedokke, på dette lille tettstedet.

En dag kommer hun til butikken. I dag kalles den for magasin. Motedokke kom inn i butikken. Hun vrikket og bøyde seg, stavret og skulle være elegant i bevegelsene. Hun svingte med armene og spilte med fingrene. Hun vridde til stemmen sin og snakket gjennom nesen og med tennene sammen, som om hun skulle stått på hodet. Motedokke vil vise alle at hun helst snakket fremmede språk. Russisk forstod hun bare litt av. Hun ønsket å bli tatt for en dame fra utlandet.

Motedokke ville vise alle i butikken at hun var mote-riktig. Både klærne og bevegelsene i armer og bein og

hele kroppen skulle vise det. Hun ristet på hodet på en spesiell måte, rullet med øyne vidåpne og vendte på seg.

*Jeg trenger stoff til en kjole.
Det skal være et moderne stoff.*

- Ah, ah, ah, jeg trenger litt stoff til en kjole. Det skal være et riktig moderne stoff. Jeg vil at det skal være av siste mote.

Ekspeditøren spriket fingrene ut som vifte, bøyde bena som hjul og startet å mumle gjennom nesen akkurat som motedokken.

- Jada, vi har akkurat det De trenger.

Ekspeditøren trakk et stykke stoff fra øverste hylle og klasket det på disken slik at det laget et støvsky. Ekspeditøren rullet stoffet opp og sa før hun klarte å komme inn i "fin dame rollen" igjen:

- Se her. Vær så god! Dette er en ny type stoff, spesielt for Dem. Det heter *gol-vek-lut*. Han vridde på uttalen så det skulle høres fransk ut.

Motedokken viftet støvet vekk med hendene, holdt seg for nesen og så på stoffet, -vrikket hodet fra side til side, følte på det med fingrene. Hun likte ikke stoffet helt, men siden det var så helt moteriktig, var det ikke noe å gjøre med det.

Hun likte ikke stoffet helt, men det var moteriktig!

- Hvorfor er det såne flekker på stoffet?

Ekspeditøren sa at *gol-vek-lut* var en helt ny type stoff som skulle ha slike flekker eller pletter. Disse gikk i motefarge *o-ver-lig-ge-ren*.

- Vær så god og prøv, ta det på Dem.

- Jeg vil ikke sette dette tøyet tilbake på plass, så fint kler det Dem.

Motedokke er så fornøyd. Hun har endelig funnet et moderne stoff og hvisker ekspeditøren i øret:

- Har du moteriktig stoff, så må du også ha moteriktig tilbehør.

Ekspeditøren tok fram noen gamle blonder som de ellers solgte ut billig som støvkluter. Han lekte med stemmen og sa:

- Denne utsmykningen er spesielt for dette stoffet og helt spesielt for Dem. Vi viser den aldri til noen her. Vær så god. Det er denne utsmykningen som kalles for *du-din-tosk*. Ekspeditøren undret seg over at han klarte å si det på en slik ny og moteriktig måte. Og Motedokke kunne ikke stå seg mot et slikt flott tilbud.

Slik gikk det til at Motedokke fikk seg kjole av stoffet *golveklut* i farge *overliggeren* med utsmykningen *du din tosk*.

Nina Ljubimova

Lidia Ljubimova

Nina Ljubimova (f.1932) bodde i sin barndom i Solombala bydel i Arkhangelsk. Like før 2.verdenskrig flyttet familien til Uts'-Pinega, et tettsted ca.100 km ovenfor Arkhangelsk der elven Pinega renner ut i Dvina. Der ble hun kjent med Pinega-dialekten. Men den kunne hun ikke bruke da hun kom tilbake til Arkhangelsk etter krigen.

Hun utviklet en vakker stemme og sang i kor hvor også hennes mann var medlem. Hun søkte om plass i Statens Akademiske kor for russisk folkesang og folkedans, men søknaden ble avslått. Lederen for koret aksepterte bare høye jenter. Nina var for lav.

I stedet for musikkutdanning fikk hun kurs i trefordling og arbeid på et sagbruk, hvor hun etter hvert ble leder for en gruppe arbeidere. I noen år bodde hun på arbeiderhybler i ulike deler av Arkhangelsk fylke, som i utstrekning er dobbelt så stort som Norge. I denne perioden fikk hun kontakt med jenter fra ulike deler av fylket. I fristundene underholdt de hverandre med eventyr, folkelivsfortellinger og sang. Der fikk hun for første gang høre tchastusjki, korte og morsomme rim og sanger på Mezen-dialekt. Jentene sang og Nina akkompagnerte på balalaika samtidig som hun lærte seg det særegne ved dialektens uttrykk og tonefall. Men arbeidet ute på sagbrukene fikk negative konsekvenser for Ninas helse. Hun fikk skadet stemmen og kunne ikke lenger dyrke sangen. Men

folkekunstner ville hun være og prøvde seg som eventyrforteller.

Det har gått 30 år siden den gang, og hun har fått et rikt repertoar av eventyr og fortellinger fra folkelivet, tallrikt publikum og stor suksess.

Hun ønsket å ta vare på fortellingene og fortellertradisjonene fra distriktene i Arkhangelsk. Det førte henne inn i studier av nord-russiske dialekter som det er mange av i det vidstrakte fylket. På avsides plasser i Mezen- og Pinega- distriktene møtte hun kvinner og menn som ble hennes informanter. Hun innstuderte deres uttale, tonefall, særegne ord og uttrykk og lærte deres varianter av eventyr og fortellinger.

Senere begynte hun å fortelle eventyr av den kjente eventyrforfatteren Stepan Pisahov fra Arkhangelsk. Da brukte hun dialekt som er typisk for landsdistrikter innenfor Arkhangelsk by. Denne dialekten er mer sårbar enn dialektene ute på landet på grunn av bykulturens voksende innflytelse i de urbane områdene. Hun så det viktig å bevare denne opprinnelige dialekten for å skape troverdighet og gjenspeile atmosfæren fra den tiden Pisahov fortalte om i sine eventyr, ved slutten av 19. og begynnelsen av 20. århundrede.

Nina Ljubimovas repertoar omfatter nå ca. 40 eventyr, sagn og fortellinger fra folkelig hverdagsliv og fortellinger av moderne forfattere. Språkkunst spiller en viktig rolle i nasjonens kultur, fordi språket danner grunnlag for flere andre av kulturens uttryksformer. Studiet av dialekter og fortellertradisjon har gitt Nina Ljubimova status som en av de fremste nordrussiske eventyrsamlere og fortellere.

En av fortellingene i samlingen bygger på framføring av Nina Ljubimovas datter, **Lidia Ljubimova**. Hun er komponist og utøvende musiker med rot i nordrussisk uttrykksform. Lidia bygger videre på det forskings- og innsamlingsarbeidet Nina Ljubimova har startet og er en verdig arvtaker til de fortellertradisjonene som hennes mor har gitt ny vitalitet. Mye av hennes arbeid dreier seg om pedagogisk tilrettelegging av folkloristisk stoff for bruk i barnehage og skole.

Nord-russisk fortellertradisjon

Ved Lidia Ljubimova

Det russiske nordområdet var lenge regnet som et skattkammer for fortellere og formidlere av folkets tradisjon og visdom. Her fant man eventyr, sagn og sanger i ulike utforminger slik de hadde blitt formidlet og preget av de lokale omgivelsene. Et hovedtrekk ved fortellingene er at de formidler optimisme, kjekkhets og godhet. Disse kvalitetene var viktige å ha med for folket som bebygde våre nordlige egne med de harde naturforhold. De levde ved den ytterste grense på flere vis, det fjerneste område av landet, ved havet og nær grensen for å kunne overleve. Landet de bebodde utfordret viljen og stilte harde krav til innsats og beslutsomhet. Noen vil beskrive folket som harde og reserverte.

Folk i Nord-Russland hadde stor respekt for fortellere som behersket språket, som var intelligente og flinke til å finne gode språklige uttrykk. De stod fram som talsmenn for folket i forhold til den politiske og administrative makten. I det sosiale liv inviterte man dem til bryllup, dåp, kristne høytider og lignende. De fikk status i samfunnet fordi de kunne snakke godt for seg og ofte var lese- og skrivekyndige.

I Pomorje (*landet ved havet*) var det flere yrkesgrupper med særlige behov for fortellere. Båtlag på fiske, jaktlag og tømmerhuggere som var lenge borte fra hjemmet hadde alltid med seg en *buhtinsjik* (betegnelsen kommer av *buhtet'* – en som snakker lavt og utydelig, mumler). Han skulle underholde arbeidslaget med eventyr, sagn og historier til siste mann sovnet om kvelden. Lignende roller hadde kvinner med god stemme. De ble invitert til brylluper for å synge dersom bruden ikke hadde stemme for å lede sangen. Eller de ble bedt til begravelser for å gråte med kraftig lyd og på en emosjonelt engasjert måte for å ta del i familiens sorg over en avdød.

På slutten av 1800 og begynnelsen av 1900 tallet arbeidet Stepan Pisahov og Boris Sjergin med innsamling av eventyr og fortellinger fra folkelivet i Nordvest Russland. Handlingene foregår på mange plan; de viser personligheten til aktørene, forteller om vaner og tradisjoner hos bønder og fiskere i Pomorje og gir gode beskrivelser av livet i bygder og landsbyer.

De to forfatterne har tatt vare på særpreget og skjønnheten i språket i de fjerntliggende bosetningene. Urbaniseringen utover 1900-tallet har forflatet og

ensrettet språket. I fortellingene oppleves noe av den unike urkraften i ord, utsagnsformer og bildebruk.

Både i materialet som Pisahov og Sjergin har samlet og i øvrige tekster med rot i fortellertradisjonen, er det uklare grensene mellom genrene eventyr, sagn og fortellinger fra folkelivet. Naturen kan fremstå som aktør i fortellingen. Dyr, fisk, vind, sol, fjell snakker. Og hvis hovedpersonen er god, hjelper naturen han ut av vanskeligheter. Onde figurer blir hindret av naturen slik at de ikke får skade de gode. Naturen gjengjelder godt med godt. Men naturen kan også være erobret av onde makter og fungerer som ying-yang i kinesisk filosofi. Urfolkene i nord prøvde å verne seg mot de onde kreftene og mestre naturen med ritualer og magi. Menneskets kamp med maktene spiller med som dype og delvis erkjente lag og er med på forme atmosfæren i fortellingene.

Naturen som aktør er likevel tilbaketrasket og fungerer på et plan hvor den kan forstås som fortellerens tanker og tolkning av naturkreftene. Det pedagogiske budskapet viser i retning av å finne gleden i livet, streben for skjønnhet og harmoni med den ytre verden.

På det ytre, konkrete plan handler fortellingene om forholdet mellom mennesker: rike – fattige, gode – onde, det menneskelige og det magiske. Oftest er det de fattige som går seirende ut fordi de har en optimistisk holdning, at de ikke tar seg selv så høytidelig, og de tar de etisk riktige valgene. Folkets visdom er en funksjon av et harmonisk forhold til naturen og godhet som personlig egenskap. Det gir selv den fattige

styrke til å møte trykket fra både de magiske og de sosiale maktene.

I det moderne samfunnet har ikke verdiene i folkets tradisjoner og den skjulte kunnskap i eventyr, sagn og folkelivsfortellinger blitt høyt vurdert. Tap av tradisjoner og brudd i kontakten med naturen har hatt negative konsekvenser for den etiske og personlighetsmessige utviklingen til barn og unge. Lærere og foreldre har begynt å innse at vesentlige elementer av oppdragende verdi dermed er tapt. En ny bølge av interesse for folkløse tar nå form, og vi kan bare håpe at vi kan formidle tradisjonelle verdier og høy moral til unge gjennom eventyr, sagn og sanger.

JOHANNES SØRENSEN OG LEV LEVIT

Babusjka forteller

Eventyr og folkelivsfortellinger
fra Nordvest-Russland

Fortalt av Nina og Lidia Ljubimova

Det har vært utgiverens ønske å formidle til norske lesere og fortellere litt av nordvest-russisk fortellerkunst og folkløse. Leseren vil sannsynligvis fornøye seg over typegalleriet som opptrer i fortellingene. Russisk samfunn og historie har mange trekk som er forskjellig fra Norges. Det preger de kulturelle uttrykk i dagliglivet. Likevel synes typene gjenkjennbare fra vår egen folkløse.

*Lev Levit, Nina Ljubimova,
Johannes Sørensen,
Lidia Ljubimova*

Lev Levit er filolog, norsk-tolk og oversetter. For tiden studerer han filosofi ved Pomoruniversitetet i Arkhangelsk.

Johannes Sørensen er høgskolelektor ved Høgskolen i Tromsø, med spesialpedagogikk som fag.

Her sammen med de litt-rære bidragsyterne til boken, Nina Ljubimova og Lidia Ljubimova.